

เทศน์อบรมพระ ณ วัดป่าบ้านตาด
 เมื่อวันที่ ๒๙ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๕๒๔
ภูมิใจทุกข์เพราะความเพียร

การเริ่มปฏิบัติฝึกหัดภาวนาเบื้องต้น ย่อมเต็มไปด้วยความลำบากล้มลุกคลุกคลาน จะเรียกว่ามันมีดมืดปิดตาจนหาทางออกทางเข้าหาทางเดินไม่ได้ก็ถูก เพราะเป็นงานที่เราไม่เคยทำ ไม่ว่าชอกใดมุมใดรอบกายรอบใจของเรา มีแต่สิ่งเป็นพิษเป็นภัยซึ่งคอยทำลายใจและธรรมของเราทั้งสิ้น และมีอำนาจมากด้วย ถ้าเป็นวัวก็วัวที่อยู่ปากคอกตลอดเวลา พอแยมประตูออกนิตมันก็ออกก่อนเพื่อน ๆ เลย หลวมตัวมันก็ออกทันทีไม่รีรอชักช้า พอแยมปั้มมันก็ออกได้ปั๊บเพราะมันคล่องตัว นี่เป็นหลักธรรมชาติของสิ่งที่เป็นข้าศึกต่อใจต่อธรรมที่ฝังอยู่ภายในใจ ท่านเรียกว่ากิเลส มาร คือสิ่งที่รังควานอรรถธรรมทำลายอรรถธรรม มันมีอยู่ภายในจิตใจของสัตว์ของเราด้วยกัน

เพราะฉะนั้น เราจึงไม่เคยคิดเคยคาดฝันกันว่าธรรมจะมีอยู่ภายในใจ เพราะใจทั้งดวงในขณะที่ยังไม่ได้เรื่องได้ราวเกี่ยวกับธรรมมันเป็นกิเลสเสียทั้งสิ้น จึงลำบากในการประพฤติปฏิบัติในเบื้องต้น เช่น จะทำให้จิตสงบเย็นบ้าง โดยปราศจากความคิดความยุ่งเหยิงอันเกิดจากความคิดของตนเกี่ยวกับเรื่องต่างๆ ซึ่งก็เป็นเรื่องของใจเป็นผู้ปรุงขึ้นมาแต่งขึ้นมา ก็ทั้งยากลำบากทรมาน เพราะมีสิ่งบังคับให้ปรุงให้คิดเรื่องนั้นๆ ไม่ใช่เป็นชั้นธลวันๆ ดังชั้นธของพระอรหันต์ผู้มีใจบริสุทธิ์ล้วนๆ แล้วที่คิดปรุงเป็นธรรมดาของตน ไม่เกิดเรื่องเกิดราวอะไรกับเจ้าของ แต่จิตสามัญชนเรามันเต็มไปด้วยพิษด้วยภัยในขณะที่ยังคิดออกแต่ละเรื่องละราว เพราะตัวพิษบังคับให้คิดให้ปรุง มันจึงลำบากแก่การตัดแปลงแก้ไขและถอดถอน

การปฏิบัติเบื้องต้นจึงต้องถอยหน้าถอยหลังตั้งตัวไม่ติด เพราะยังไม่มีหลักยึดทางใจ การถอยหน้าถอยหลังก็คืออำนาจของสิ่งเหล่านี้แลพาให้เป็นไป คำว่าถอยนั้นคือถอยทางความพากเพียรลงไป มีความสงสัยเป็นกำลัง ความถอยกำลังทางความเพียรลงก็ดี ความสงสัยทำให้เกิดความถอยกำลังลงไปก็ดี มันเป็นเรื่องของกิเลสมารรังควานอยู่ภายในใจทั้งนั้น จะคิดแยกออกตรงไหนที่สิ่งนี้ไม่แทรกไม่แข่งไม่เจอสั่งนี้ อยากจะพูดว่าร้อยทั้งร้อยเปอร์เซ็นต์เจอแต่สิ่งเหล่านี้ มันปิดมันล้อมมันอุดมันตันอยู่ทุกแห่งทุกมุม ไม่ว่าจะเป็ความคิดปรุงในแง่ใดมุมใด ในเบื้องต้นเป็นอย่างนี้ด้วยกัน เพราะเรายังหาทางออกไม่ได้ หาทางสู้มันไม่ได้ เนื่องจากสติปัญญาอันเป็นฝ่ายธรรม

เพื่อต่อสู้ยังไม่มีหรือมีไม่พอ ความเพียรก็ไม่ทราบว่าจะเพียรอย่างไรถึงจะถูก จิตซึ่งเป็นเหมือนกังหันก็หมุนไม่หยุดเพราะผู้บังคับให้หมุนมีอยู่ มั่นยากที่ตรงนี้ในขั้นเริ่มแรกฝึกอบรม

แต่อย่างไรก็ตามการกล่าวทั้งนี้ ไม่ได้กล่าวให้ผู้ฟังและผู้ปฏิบัติธรรมทั้งหลายเกิดความท้อถอยน้อยเนื้อต่ำใจ เราพูดถึงเรื่องกลอุบายของสิ่งเป็นมารที่เกิดหรือปรากฏอยู่ภายในใจ มันปิดมันกั้นมันอุดมันตันไว้หมด ท่านจึงเรียกว่ากิเลสมาร เพื่อท่านผู้ฟังทั้งหลายได้ทราบไว้ พร้อมทั้งอุบายต่างๆ ในการต่อสู้ปราบปราม ซึ่งได้อธิบายไปพร้อมๆ กันนี้ เพื่อรู้วิธีรับวิธีรับวิธีลู่วิธีหลบวิธีปราบปรามมันอย่างคล่องแคล่วแกล้งกล้าหนำนักรบแบบมีลวดลาย

ความเพียรพยายามนั้นแลเป็นทางที่จะบุกเบิกสิ่งที่เป็นข้าศึกทั้งหลายออกได้ที่ละเล็กละน้อย เช่น ใจไม่เคยสงบ เมื่อพยายามหลายครั้งหลายหนต่อสู้กันไม่หยุดไม่ถอยด้วยจิตตภาวนา ก็ต้องปรากฏเป็นความสงบขึ้นมาในขณะหรือเวลาหนึ่งจนได้พอให้เห็นช่องทาง หรือพอเป็นเครื่องส่งเสริมใจให้มีกำลังขึ้นเรื่อยๆ

ในเบื้องต้นเราไม่ทราบจริงๆ ว่าอาการของจิตแต่ละอาการที่แสดงออกนั้น มีอะไรเป็นฉากหลังบังคับอยู่ ไม่มีทางทราบได้ จึงถือเอาความคิดความปรุงทั้งหลายเหล่านั้นว่าเป็นของจริง เป็นความเชื่อความดูต้อมไปเสียทั้งหมด โดยไม่ได้คำนึงว่าเป็นสิ่งที่ผิดหรือถูกประการใดบ้าง เพราะใจกลมกลืนกันไปด้วยธรรมชาตินั้น จนมองหาสิ่งที่จะแทรก สิ่งที่จะแข่ง สิ่งที่จะวัดดวงสิ่งที่จะต้านทานกันไม่เจอ ต่อเมื่อได้ฝึกฝนอบรมอยู่ไม่หยุดไม่ถอย จิตใจที่ได้รับการบำรุงรักษาก็ค่อยเปิดเผยตัวออกให้เห็นเป็นความสงบบ้างเล็กน้อย และความสงบละเอียดเข้าไป เพราะเวลาจิตสงบนั้นสิ่งกวนใจทั้งหลายได้แก่ความคิดปรุงต่างๆ มันสงบตัวลง จิตก็สงบเย็นสบาย ยิ่งผู้ไม่เคยพบเคยเห็นไม่เคยปรากฏมาเลยด้วยแล้ว ก็ยิ่งเห็นเป็นความอัศจรรย์ภายในใจอย่างยิ่งในขณะจิตสงบนั้น ราวกับจะเหาะจะบินเพราะความตื่นเต้นเพราะความปิติมีกำลังมาก

ฉะนั้น การภาวนาขั้นเริ่มแรก ท่านจึงสอนให้มีธรรมเป็นเครื่องยึด เช่น คำบริกรรม พุทโธ เป็นต้น บทใดก็ได้ตามแต่จริตชอบ ถ้าไม่มีธรรมเป็นเครื่องยึดจิตก็คว้าวะไรไม่ติด เพราะมีแต่เรื่องของกิเลสทั้งหมดลืออยู่ภายในใจ จึงต้องอาศัยธรรมบทใดก็ตามเป็นที่ยึดของจิตในขั้นเริ่มต้น เช่น ท่านสอนให้บริกรรมภาวนาธรรมที่ตนชอบกับจริตนิสัยเป็นเครื่องกำกับใจ มีสติคอยกำกับอยู่กับคำบริกรรมนั้นๆ ให้สืบต่อเนื่องกันเป็นลำดับๆ ไม่ให้เผลอ แต่ไม่ถึงกับต้องเกร็งเนื้อเกร็งตัวจนเกินไปซึ่งเลยความปกติ ให้มีความรู้สึกอยู่กับคำบริกรรมภาวนาเท่านั้น

ในขณะที่ทำปฏิกิริยาภาวนา ภาระทั้งหลายที่จิตมันคิดมันชานแผ่วศรีมือออกไป กว้างแคบด้วยความหลอกลวงต่างๆ นั้นให้ปลดปล่อยทั้งมวลอย่างยุ่งเกี่ยว ประหนึ่งว่าโลกธาตุนี้ไม่มีอะไรเลย ในจิตให้มีเฉพาะคำบริการกับความรู้ที่กลมกลืนกันอยู่เท่านั้น ไม่ต้องคาดต้องหมายถึงมรรคถึงผล จะเป็นผลของสมาธิขั้นใดภูมิใด จะเป็นความรู้แปลกประหลาดเห็นเปรตเห็นผีเห็นนรกอเวจี เห็นเทวบุตรเทวดาใด ๆ ก็ตาม ไม่สนใจ คิดคาดทั้งมวล นอกจากคำบริการที่กำลังทำอยู่ในเวลานั้นเท่านั้น วิธีภาวนาที่จะให้จิตสงบ ต้องปล่อยอารมณ์ภายนอกให้หมด โลกธาตุเหมือนไม่มีในเวลานั้น ไม่เอนความรู้สึกลงไปเกี่ยวข้องกับสิ่งใด นอกจากคำบริการที่กำลังทำอยู่เท่านั้น ให้อ่านอย่างเต็มเม็ดเต็มหน่วยด้วยเจตนา นี้แหละอุบายที่จะทำจิตให้สงบต้องสงบได้ไม่สงสัย

ผู้กำหนดลมก็ตาม สติเป็นของสำคัญมาก ใครจะภาวนาธรรมบทใดหรือวิธีการใดก็ตาม สตินี้เป็นพื้นฐานที่จะยึดเหนี่ยวจิตใจให้ติดแนบสนิทกับธรรมที่ตนพิจารณานั้นได้เป็นอย่างดี ถ้าปราศจากสติเสียเมื่อไรงานก็ขาดวรรคขาดตอน ผลก็ย่อมเป็นไปตามนั้น แล้วไม่ค่อยได้ผลเท่าที่ควรหรือไม่ได้ผล เพราะความพลั้งเผลอเข้าทำลาย เราจะเอาแต่ผลอย่างเดียวโดยไม่คำนึงถึงเหตุ คือการกระทำที่สืบทอดกันมาน้อยเพียงไรหรือไม่ยอมไม่ถูก เพราะฉะนั้น นักภาวนาที่ไม่ค่อยได้ผลหรือไม่ได้ผลในการภาวนานั้น ส่วนมากมุ่งแต่ผลที่ต้องการอย่างเดียว ไม่คำนึงเหตุอันเป็นแดนเกิดแห่งผลทุกชั้นทุกภูมิ จึงไม่สมหวัง

เรื่องจะรู้จะเห็นสิ่งใดนั้นไม่ต้องไปคาด นั้นเป็นเรื่องก่อกวนจิตใจให้ทำงานไม่สะดวกและไม่เห็นผลเท่าที่ตนต้องการ ให้มีความรู้อยู่กับงานที่ทำเท่านั้น ไม่มีสิ่งใดเข้ามาเกี่ยวข้องในเวลานั้น เรื่องความอยากรู้อยากเห็นไม่มีประมาณนั้นมันผลักดันขึ้นมาตลอด ต้องระวังด้วยสติอยู่เสมอ และจงทราบว่าคุณอยากนั้นคือตัวกิเลส ตัวจุดลากจิตออกนอกกลุ่มนอทางโดยแท้ อยากคิดอยากปรุงเรื่องนั้นเรื่องนี้เกี่ยวข้องไปครอบโลกธาตุ ล้วนแล้วแต่เรื่องของกิเลสมันผลักดันความคิดออกมาวาดภาพหลอกตัวเราเองให้ตื่นเงา ตื่นมโนภาพที่มันหลอกออกมาไม่มีวันจิตจางอึมพอเลย นี่เป็นนิสัยหรืองานของกิเลสที่หลอกลวงสัตว์โลกเฉพาะอย่างยิ่งผู้ภาวนา มันเอาให้เขวจากหลักของภาวนาจนได้ จึงไม่เกิดผลอะไรขึ้นมาดังที่หวัง

เพราะฉะนั้น เราจึงควรทราบเล่ห์เหลี่ยมแฉงอนของมัน ดังที่กล่าวมาโดยย่อ ย่อนี้ไว้ตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป การภาวนาจะเป็นไปเพื่อความสงบร่มเย็น วิธีการที่กล่าวมานี้ท่านเรียกว่า สมถะ เพื่อความสงบ สมถภาวนาต้องเป็นไปตามนี้ไม่สงสัย ถ้า

ดำเนินดั่งที่ได้อธิบายมานี้จะเข้าสู่ความสงบได้ จิตจะไม่เหนือกำลังความพากเพียรของเราไปได้เลย จงเอาให้จิตได้รับความสงบเย็นด้วยอุบายดังกล่าวมาจนได้

อิริยาบถต่างๆ ซึ่งเหมาะสมกับตนในกาลใดเวลาใดก็ให้ทราบภายในตัวเอง และปฏิบัติต่อตัวเองให้เหมาะ เช่น นั่งภาวนาสัปหงกงก้งก็ลงเดินจงกรมเปลี่ยนท่าที่เสียใหม่ อุบายที่จะแก้สิ่งขัดข้องต่อธรรมนั้นแลเรียกว่าธรรม หรือเรียกว่ามรรค กิเลสเกิดขึ้นจากใจ มรรคคือธรรมที่เกิดขึ้นจากใจ ผลิตขึ้นมาได้ สังขารประเภทหนึ่งเป็นสมุทัยคือเครื่องผูกมัดจิตใจ สังขารประเภทหนึ่งเป็นมรรคเป็นฝ่ายแก้สมุทัย เป็นสังขารเหมือนกันแต่แยกความหมายต่างกัน ความรู้สึกต่างกันไป ความรู้สึกของความคิดปรุงอันหนึ่งเป็นกิเลส ความรู้สึกอันหนึ่งที่คิดปรุงขึ้นมาเป็นฝ่ายแก้กิเลส เกิดขึ้นมาจากใจอันเดียวกันตามแต่จะคิดจะปรุงฝ่ายใดขึ้นมา

เบื้องต้นการจะตั้งหลักจิตใจให้มีความสงบแน่น ให้เป็นพื้นเป็นฐานหรือเป็นต้นทุน เป็นสิ่งที่ลำบากอยู่เป็นธรรมดา แต่อย่าเอาความลำบากเข้ามาเป็นอุปสรรคคิดขวางทางดำเนินของตน นั้นไม่ใช่ทาง นั้นเป็นเรื่องของกิเลสสมุทัยฝ่ายผูกมัด ความอุตสาหะพยายามจะเอาให้ได้ให้ถึงตามที่ตนต้องการ นั้นเป็นความต้องการหรือเป็นความอยากที่เป็นฝ่ายมรรคซึ่งเป็นฝ่ายแก้ ที่จะให้ถึงจุดหมายปลายทางได้ เพราะฉะนั้น ความอยากจึงมีทั้งเป็นฝ่ายกิเลส มีทั้งเป็นฝ่ายมรรค ถ้าเป็นความอยากที่จะสั่งสมกองทุกข์ขึ้นมาด้วยอำนาจของกิเลส ความอยากประเภทนั้นเป็นกิเลสเป็นสมุทัย เช่น อยากได้เห็น ได้ฟัง ดมกลิ่น ลิ้มรส แบบโลกทั่วๆ ไป เป็นเรื่องของกิเลสสมุทัยฝ่ายผูกมัด แต่ความอยากรู้เท่าทันอยากถอดอยากถอนสิ่งเหล่านี้ออกจากใจ ความอยากนี้เป็นมรรคเป็นฝ่ายแก้ฝ่ายปราบปรามถอดถอนกิเลสสมุทัย

การพิจารณาคลี่คลายให้เห็นเหตุเห็นผลด้วยสติปัญญา เพื่อจิตจะถอดถอนตนออกมาจากความยึดมั่นถือมั่นสิ่งที่กิเลสเสกสรรปั้นยอนั้นเรียกว่ามรรค ผลิตขึ้นได้ภายในใจของเรา เพราะธรรมมีอยู่ที่ใจเกิดขึ้นได้ที่ใจสถิตอยู่ที่ใจ ไม่มีที่อื่นใดเป็นที่เกิดขึ้นของธรรม เป็นที่สถิตอยู่ของธรรม นับแต่ธรรมชั้นหยาบจนถึงขั้นสูงสุดคือวิมุตติพระนิพพาน ไม่นอกเหนือไปจากใจดวงที่รับสัมผัสสัมพันธ์ และเป็นภาชนะอันเหมาะสมแห่งธรรมชั้นนั้น ๆ ได้เลย มีจิตดวงเดียวเท่านั้นเป็นธรรมชาติที่เหมาะสมอย่างยิ่งกับธรรมทั้งหลาย

ธรรมจึงเกิดได้ทั้งฝ่ายมรรคทั้งฝ่ายผลถ้าเราทำให้เกิด ถ้าไม่ทำให้เกิดจิตดวงนี้ก็เป็นภาชนะใส่บุตรใส่คู่ไปดั่งที่เคยเป็นมา คำว่าบุตรคู่ได้แก่อะไร ก็ได้แก่ชี้โลก ชี้โกรธ ชี้หลง ของต่ำช้าเลวทรามอะไรจะไปเกินกิเลสไม่มี สิ่งที่สะอาดหมดจดอัศจรรย์อย่างยิ่งเกินโลกเกินสังสารก็ไม่มีอะไรยิ่งกว่าธรรม เพราะฉะนั้น ทั้งสองประเภทนี้จึง

เป็นข้าศึกขัดแย้งกันอยู่เสมอ ไม่เคยลงรอยกันเลยแต่กาลไหนมาจะตลอดไปด้วย และสิ่งทั้งสองนี้มีอะไรเป็นสถานที่อยู่เป็นสนามรบกัน ก็คือใจ ถ้าไม่มีธรรมมาขัดมาแย้งมาต้านทาน ก็เลสซึ่งกำอำนาจภายในใจมานาน ก็อยู่อย่างเรื่องอำนาจสนุก เพลิดเพลิน ดังคนที่ไม่เคยสนใจวรรณกรรมเลยนั้น จิตดวงนั้นก็คือคลังของกิเลสเต็มดวงนั้นแล

ผู้มีความสนใจในอรรถในธรรม หวังบุญหวังกุศล มีความรักใคร่ใฝ่อรรถใฝ่ธรรมใฝ่บุญใฝ่กุศลอยู่ ก็ยังพอมีการขัดการแย้งกัน ยังมีการต่อสู้กันระหว่างกิเลสกับธรรม กิเลสก็ไม่ได้อยู่อย่างสะดวกสบายเต็มร้อยเปอร์เซ็นต์เพราะถูกขัดถูกแย้ง ถูกทำลายจากธรรมอยู่เสมอ ดังที่เราเป็นนักปฏิบัตินี้เรียกว่าขึ้นเวทีแล้ว เพื่อต่อกรกับกิเลส ไม่ว่ากิเลสประเภทใดจะต้องแสดงออกเต็มลวดลายของมัน เรามีเครื่องต่อสู้มากมายเพียงไรก็จะต้องแสดงออกอย่างเต็มลวดลายของตน ไม่เช่นนั้นก็แพ้มันจนได้ แล้วจะมีใครประสงค้อยากแพ้กิเลสเพราะการต่อสู้กัน นอกจากหวังเอาชนะอย่างเดียว ฉะนั้นจำต้องฝึกเชิงรบให้เกรียงไกรเพื่อหวังตายเอาดาบหน้า

ในเบื้องต้นยอมแพ้ไปก่อน แต่ไม่ใช่ยอมแพ้แบบถอยหลังกรูด ๆ ไปอย่างนั้น แต่ยอมแพ้เพราะยังสู้มันไม่ได้ ยอมตามเหตุการณ์ที่กำลังยังไม่พอกับมัน ด้วยความเคียดแค้นแสนอาฆาตแบบนักธรรมะ (อาฆาตชนิดนี้จัดเป็นมรรค) ส่วนกำลังทุกด้านจะต้องผลิตขึ้นมาเรื่อย ๆ ไม่มีถอย ให้พอกับกิเลสประเภทนั้น ๆ ไปโดยลำดับ จนถึงกิเลสประเภทละเอียดสุดยอด ธรรมเครื่องลบล้างถากถางกิเลสก็ผลิตขึ้นมาเป็นธรรมสุดยอดเหมือนกัน ดังที่กล่าวไว้ว่า มหาสติ-มหาปัญญา นั้นแหละยอดเครื่องมือธรรมฝ่ายเหตุก็คือยอดธรรม ผ่านจากนั้นไปแล้วก็เป็นผลเต็มตัว

ที่กล่าวมาทั้งหมดนี้อยู่ที่ใจดวงเดียวนี้ อย่าเข้าใจว่าธรรมก็ดี กิเลสก็ดี อยู่ในสถานที่อื่นใดนอกจากใจดวงนี้ น้ำเป็นน้ำ ลมเป็นลม ไฟเป็นไฟ ดินเป็นดิน อากาศธาตุเป็นอากาศธาตุ ทุกสิ่งทุกอย่างที่นอกจากใจไปแล้วยอมเป็นด้านวัตถุหรือนามธรรมไปตามธรรมชาติของตน ๆ ไม่ใช่กิเลสไม่ใช่มรรคไม่ใช่ผลไม่ใช่สถานที่อยู่ของกิเลสและมรรคผลนิพพาน มีใจนี้เท่านั้นเป็นที่เกิดที่อยู่อันเหมาะสมของทั้งสองอย่างคือฝ่ายกิเลสและฝ่ายธรรม กิเลสทุกประเภทอยู่กับใจได้สนิท ธรรมทุกประเภทเกิดกับใจและอยู่กับใจได้อย่างสนิท เพราะฉะนั้นจึงต้องได้แก่กันที่ตรงนี้ เอาให้ตีต่อสู้อย่างมีเล่ห์เหลี่ยมแบบร้อยเล่ห์พันนัย ไม่งั้นไม่ทันมันและปราบมันไม่อยู่ ตรงข้ามมันจะปราบเราให้อยู่หมัดบนหมอน นอนแบบขี้เกียจไม่ยอมตื่น

สติปัญญาพิจารณาอย่างไรเป็นธรรม พิจารณาอย่างไรเป็นเครื่องถอดถอนก็เคยได้อธิบายให้ฟังแล้วหลายครั้งหลายหนจนนับไม่ถ้วน ขณะจะทำสมาธิภาวนาให้

ตั้งหน้าตั้งตาทำเพื่อความสงบที่เรียกว่าสมณะ ถ้ามันหาความสงบไม่ได้ด้วยอารมณ์ของสมณะ จะพิจารณาทางด้านปัญญาเพื่อสกัดลัดต้อนกันอย่างรุนแรงแหลกแหลว ก็ทุ่มกันลงด้วยกำลังปัญญา ตั้งใจทำหน้าที่ปัญญากันอย่างเผ็ดร้อนจริงๆ ก็ต้องทำตามแต่จังหวะของการต่อสู้ที่จะให้ใช้แบบใดวิถีใดที่กิเลสจะหมอบลงไป จนเห็นความสงบเย็นหรือความสว่างกระจ่างแจ้งด้วยอำนาจของปัญญา อันเป็นผลเกิดขึ้นจากอุบายวิธีเช่นนั้น...เราก็อ่า อย่าไปเลือกกาลเลือกเวลาล่าเวลา ให้สังเกตดูความเหมาะสมที่จะต่อสู้กันด้วยวิธีการใด นี่เป็นอุบายของผู้ฉลาดเพื่อแก้ความโง่ของตนออกจากใจไปได้โดยลำดับ

จิตที่หาความสงบไม่ได้ไม่มีโลกอยู่นะ จะว่าไม่บอกไม่เตือน เพราะเราอยู่ด้วยจิตหวังพึ่งเป็นพึ่งตายกับจิตกับธรรม ไม่ได้หวังเอาความสุขจากสิ่งใด รูป เสียง กลิ่น รส เครื่องสัมผัส วัตถุสิ่งของต่างๆ นั้นเป็นเพียงเครื่องอาศัย ท่านเรียกว่าปัจจัย เป็นเครื่องสนับสนุนให้เป็นไปในวันหนึ่งคืนหนึ่งเดือนหนึ่งปีหนึ่งเป็นระยะๆ ไปเท่านั้น ส่วนจะเอาดีเอาความวิเศษวิโสจากสิ่งเหล่านั้นนั้นจริงๆ ไม่มีทางเป็นไปได้ตามใจหวัง เพราะเป็นเพียงเครื่องอาศัยเท่านั้น ไม่ใช่เป็นของจริงจึงอะไรพอที่จะไว้วางใจได้ ผากเป็นผากตายได้กับสิ่งเหล่านั้น แต่สิ่งที่เราจะผากเป็นผากตายได้ตลอดไปนั้นได้แก่ ธรรม จึงต้องอาศัยกุศลธรรม ได้แก่ ความฉลาด ฝึกฝนอบรม เริ่มตั้งแต่วิริยธรรมคือ ความพากเพียร ขันติธรรม ต้องอดต้อทนนักปฏิบัติ

ไม่มีใครกินพระพุทธรูปเจ้า ขึ้นชื่อว่าความอดทนความพากเพียร ศาสดาของเราท่านเดินอย่างไร เราพยายามเดินตามร่องรอยของท่าน อย่าให้กิเลสมาขย้ำขมามาหลอกมาหลอนให้ทอดถอนใจ ในการตามเสด็จพระพุทธรูปด้วยความพากเพียรอันจะเกิดผลแก่ตน แล้วให้กิเลสเอาไปกินเลี้ยงกันเสีย อย่างนั้นใช้ไม่ได้ นักปฏิบัติที่เสียเล่ห์เหลี่ยมให้กิเลส นำอับอายขายหน้าตลอดอนันตกาล ไม่มีวันกิเลสจะให้อภัย และปลดปล่อยจากที่คุมขังคือวัฏจักรนั้นเลย

ความฉลาดพระพุทธรูปเจ้าทรงสอนแล้วทุกแห่งทุกมุม ซึ่งเป็นผลเกิดจากพระองค์ ทรงปราบกิเลสจนอยู่หมัดมาแล้วจึงได้นำมาสอนโลก ทำไมธรรมเหล่านั้นในเมื่อเรานำมาปราบกิเลส จะกลายเป็นเรื่องของกิเลสปราบเราและปราบธรรมไปเสียละ มันก็ขัดกับการดำเนินเพื่อตามเสด็จพระพุทธรูปเจ้าโดยไม่ต้องสงสัย เพราะฉะนั้น อุบายวิธีที่จะเป็นไปเพื่อการถอดถอนกิเลส จงนำมาใช้เต็มความสามารถ ให้จิตเราได้มีความผาสุกเย็นใจเพราะมีธรรมะอารักขา สติอารักขา ปัญญาเป็นเครื่องรักษาเป็นเครื่องทำลายสิ่งที่เป็นข้าศึกต่อจิตใจ การเพียรก็เพียรเพื่อรักษาใจ เพียรเพื่อถอดถอนกิเลส

อดทนก็อดทนเพื่อการต่อสู้กับกิเลสซึ่งเป็นความถูกต้องชอบธรรมด้วยกัน ไม่มีความเสียหายอะไร

ทุกข์เราก็เคยทุกข์มาแล้วตั้งแต่วันเกิดจนถึงบัดนี้ ทำไมเวลาทุกข์เพราะการประกอบความเพียร เราจะถือว่าเป็นการกระเทือนกายกระเทือนใจ และเกิดความท้อถอย นั่นไม่ถูก ทุกข์อย่างอื่นเรายังยอมรับได้ ทุกข์เพราะความเพียรอันเป็นประโยชน์พยายามที่ยอดเยี่ยม และเป็นยอดแห่งการต่อสู้ ทำไมเราจะไม่ยอมรับ ทำไมจะเห็นว่าเป็นทุกข์แปลกประหลาด และเป็นพิษภัยยิ่งกว่าทุกข์ทั้งหลายที่เคยได้รับสัมผัสสัมผัสกันมา ความทุกข์เพราะความเพียรนี้แล ที่จะเป็นเครื่องหนุนให้เกิดความสงบสุขเย็นใจ จนกระทั่งถึงความสุขสุดยอด ไม่พ้นจากความทุกข์อันนี้เป็นเครื่องสนับสนุนไปได้เลย

ความทุกข์อย่างอื่นจะหวังเอาความดีความดีกับมันไม่ได้ แต่ความทุกข์เพราะการพยายามต่อสู้กับกิเลสประเภทต่างๆ นี้ เป็นความทุกข์ที่จะยังผลอันเป็นที่พึงใจให้เกิดขึ้นแก่จิตใจของเราโดยลำดับ จนเป็นที่พึงใจอย่างเต็มที่ ได้ จึงควรภูมิใจกับทุกข์ประเภทนี้ แม้ทุกข์ก็ยอมรับว่าทุกข์ไปตามเหตุการณ์ ผู้ปฏิบัติเพื่อจะก้าวให้พ้นจากทุกข์ต้องผ่านทุกข์ในการต่อสู้ไปด้วยกัน ไม่มีใครได้เปรียบเสียเปรียบกัน เพราะธรรมไม่มีการเอาเปรียบ นอกจากกิเลสอย่างเดียวที่คอยเอาเปรียบเราอยู่เสมอ ผลอไม่ได้ต้องเสียเปรียบให้มัน

โลกสมมุติไม่มีสิ่งใดที่จะน่าสงสัยแล้ว การเกิดก็เคยเกิดมานาน อยู่กับโลกอันนี้มานาน ทุกข์ก็เคยทุกข์มานาน สิ่งที่เราเคยสัมผัสสัมผัสกันนี้เราเคยสัมผัสสัมผัสกันมามากต่อมากแล้ว มีอะไรเป็นสารคุณพอให้เป็นที่ระลึกเป็นที่วางจิตวางใจ มอบชีวิตจิตใจได้ด้วยความตายใจ ไม่เห็นมีพอจะให้ได้รับความสุขแบบตายใจได้เลย นอกจากทุกข์มีมาก สุขมีน้อยประจำความสัมผัสและภพชาตินั้นๆ เป็นเจ้าเรือน มีธรรมเท่านั้นจะนำสัตว์ออกนอกทุกข์ นอกสมมุติ ถึงวิมุตติหลุดพ้นอย่างภาคภูมิใจและตายใจได้ไม่สงสัยถ้าปฏิบัติตาม

พระพุทธเจ้าก็เคยผ่านโลกมาเช่นเดียวกับพวกเรา ผ่านวิภววน วนเวียนเกิดตายแบกหามกองทุกข์มากน้อยมาด้วยกันกับสัตว์โลก พระองค์ไม่เคยประกาศพระองค์ว่าเป็นผู้วิเศษ และไม่ปรากฏว่าพระองค์วิเศษเพราะทุกข์หนักเบาขนาดใด เพราะภพชาติใดในการท่องเที่ยว แต่พอจิตหลุดพ้นจากกิเลสอันเป็นสาเหตุให้เกิดแก่เจ็บตายเสียได้เท่านั้น พระองค์ก็ทรงเปล่งอุทานขึ้นมาทันทีว่า วุสิตํ พุรหมุจจริยํ, กตํ กรณียํเสร็จแล้วกิจการงานที่หนักหน่วงทั้งหลายซึ่งเป็นงานใหญ่โตมากในไตรภพ ได้แก่การต่อสู้กับกิเลสทุกประเภท งานชั้นยอดเยี่ยมงานใหญ่โตคืองานปราบไตรภพภายในใจ

ได้จับสิ้นลงแล้ว เพราะกิเลสตายเรียบ ไม่มีกิเลสตัวใดเหลืออยู่แล้ว กตฺ ธรรมเนียม กิจที่ควรได้ทำเสร็จแล้ว ที่ควรจะทำให้ยิ่งกว่านี้ไปอีกไม่มีแล้ว นตฺธิทานิ ปุณฺพุกโว บัดนี้ ความเกิดความตายซ้ำ ๆ ซาก ๆ วกเวียนเปลี่ยนแปลงอยู่ไม่หยุดไม่ถอย จนหาที่สิ้นสุดยุติไม่ได้ นั่นได้สิ้นสุดลงแล้ว ในขณะที่กิเลสสิ้นไปจากใจ อคฺโคหมสมฺมิ โลกสุส เราเป็นผู้ประเสริฐเหนือโลกแล้วบัดนี้ นี่พระองค์ประเสริฐตอนที่กิเลสหลุดลอยออกไปจากใจ หลังจากปราบกิเลสให้เรียบราบไปหมดแล้ว จึงได้ทรงอุทานขึ้นมาว่าวิเศษ แต่ก่อนไม่เห็นพระองค์ประกาศว่าพระองค์วิเศษ

เราทั้งหลายก็ได้เคยสัมผัสสัมพันธ์ คลุกเคล้ากับเรื่องดังกล่าวมามากมายอยู่แล้ว ไม่อาจสงสัยจนไม่มีใครจะนำมาแข่งใครได้ ในเรื่องการเวียนว่ายตายเกิดที่เต็มไปด้วยกองทุกข์นั้น ๆ แล้วยังจะสงสัยอะไรกันอยู่อีกไม่เลิกแล้วสักที ถ้าไม่ใช่ถูกกิเลสกล่อมเสี้ยจนหลับสนิท ด้วยบทเพลงอันนุ่มนวลชวนให้เคลิบเคลิ้มและหลับสนิท ว่าสิ่งนั้นดี อันนี้วิเศษ สิ่งนั้นหยดย้อยไปต่าง ๆ นานาเรื่อยมา มีแต่กิเลสมันพาเหือ พาเหือเสี้ยจนลืมเนื้อลืมตัวลืมตาย ตายไปแล้วยังตั้งความหวังว่าจะได้รับความสุขความสบายในที่นั้น ๆ อีก ทั้ง ๆ ที่หัวใจร้อนเหมือนฟืนเหมือนไฟหาสิ่งพึงใจไม่มีในนั้นเลย แล้วจะเอาอะไรมาเป็นความสุขในภพนี้ภพหน้า

ถ้าใจดวงเป็นเหตุตัวการตัวแกนอันสำคัญนี้หาความสุขไม่ได้ มีแต่พินแต่ไฟอยู่แล้ว เราจะไปเอาความสุขมาจากอะไร จะเอาความสุขมาจากดินมันก็เป็นดิน มันเป็นความสุขที่ไหน จากน้ำก็เป็นน้ำ จากลมเป็นลม จากไฟเป็นไฟ จากวัตถุหรือแร่ธาตุต่าง ๆ ตลอดดินฟ้าอากาศ มันก็เป็นธรรมชาติ ธรรมชาติของมันอยู่อย่างนั้น ๆ มาตั้งเดิม จะเอาความสุขความเจริญอะไรมาให้เราได้ชื่นชมบ้างพอหวานใจ

ฉะนั้น ความถูกต้องเพื่อสมหวังจึงต้องแก้สิ่งที่จิตอันเต็มไปด้วยยาพิษ ที่เผาผลาญใจให้หมดไปโดยลำดับ จนหมดไปโดยสิ้นเชิงภายในใจแล้วนั้นแล จะไม่ต้องถามหาความสุข สถานที่ใด กาลใด เวลาใดไม่ถาม ภพใดชาติใดภพหน้าชาติหลังอะไรไม่ถามต่อไปให้เพิ่มความรำคาญ หมดปัญหาที่จะถามเพราะพอตัวแล้วทุกอย่างภายในจิตไม่มีความหิวโหยโวยวายแล้ว จะไปถามหาอะไร จะไปสงสัยอะไรว่าอันนั้นน่าจะดีอันนี้น่าจะดี เพราะมีเต็มหัวใจแล้วในบรรดาความดีความสุขอันพึงใจ พอกับความต้องการ ไม่บกพร่องที่จะต้องการต่อไปอีกแล้ว นั่นแหละคือความพอของจิตของธรรม พออยู่ที่จิตอิมตัวอิมธรรมนั้นแล

ขอแต่กิเลสตัวหิวโหยโวยวาย กระเด็นออกไปจากใจเสียอย่างเดียวเท่านั้น ความหิวโหยยุ่งวนจะไม่มีเลย อยู่ไหนอยู่ได้ ตายไหนตายได้ เพราะความสลายของธาตุขั้นนี้ที่เคยสลายมาแล้วตั้งแต่เรายังมีตมมนอนธการ มันก็เคยสลายเคยตายมาแล้ว

เราก็รู้แจ้งเห็นจริงประจักษ์ใจแล้วว่ามันเป็นเพียงธาตุชั้นธ เช่น ธาตุสี่ ดิน น้ำ ลม ไฟ ผสมกัน มีจิตตัวหลงเข้าไปสอดแทรกเป็นตัวการให้ก่อกำเนิดเกิดขึ้นมา แล้วก็แบกหามสิ่งเหล่านี้ว่าเป็นตนเป็นของตน เป็นเราเป็นของเราของเขาย่างไม่ละอาย เพราะกิเลสมันพาให้หน้าด้านเท่านั้น เราจึงไม่รู้ว่าจะทนอายุหรือไม่ทนอายุอย่างไรดี เพราะความยอมจำนนต่อมันโดยไม่มีทางหลีกเลี่ยงนั้นแล พาให้ทนอายุเอา อะไรๆ ก็จำทนเอา

เมื่อสติปัญญาทำได้เพียงพอและทำลายสิ่งเหล่านี้ลงแล้ว เราจึงได้เห็นความลามกของมัน ความหยาบช้าความร้อยเล่ห์พันเหลี่ยมร้อยสันพันคมของมันประจักษ์ใจไม่ต้องถามใครแม้ศาสตียังทรงพระชนม์อยู่ ที่นี่แม้จะยกเอาสามโลกธาตุมาเปรียบเทียบมาเป็นคู่แข่งกับจิตดวงที่บริสุทธิ์ล้วนๆ นี้ สิ่งเหล่านั้นก็สักแต่ว่าธาตุสมมุติอันหนึ่งๆ เท่านั้น หาเป็นวิมุติตั้งจิตและธรรมที่บริสุทธิ์นั้นไม่ เพราะสิ่งเหล่านั้นมันเป็นโลกที่เราเคยเกิดเคยตาย เคยทุกข์ทรมานมามากต่อมากนานแสนนานมาแล้ว จะมีสงสัยอะไรอยู่อีกเล่า ฉะนั้นระหว่างแห่งรสของธรรมกับรสของโลกามิสในโลกสมมุติ จึงมีคุณค่าและน้ำหนักต่างกันอยู่มาก จนเทียบกันไม่ได้ตั้งธรรมท่านกล่าวไว้นั้นแล จะมีผิดพลาดที่ตรงไหนในธรรมที่ว่า รสแห่งธรรมชานะซึ่งรสทั้งปวงนั้น ฉะนั้นจงฟังให้ถึงใจปฏิบัติให้ถึงธรรม คำว่ารสแห่งธรรมนั้นใจจะเป็นผู้สัมผัสรับทราบเอง ไม่มีสิ่งใดในโลกจะมาสัมผัสแทนได้

นี่ละศาสนธรรมของพระพุทธเจ้า สอนลงถึงเหตุถึงผลถึงความสัตย์ความจริง ไม่มีปลอมแม้แต่ชนิดหนึ่ง คำว่าปลอมให้ฟังทราบว่าเป็นกิเลสทั้งหมด เพราะกิเลสมีแต่ปลอมล้วนๆ หากความจริงไม่ได้ ปลอมตลอดมาและเป็นคู่แข่งกับความจริงคือธรรมเรื่อยมา ไม่มีคำว่าเป็นมิตร เพราะฉะนั้นเรื่องของกิเลสจึงปลอมมาเรื่อยๆ ปลอมมาแต่ลูกแต่หลานแต่เหลนแต่ปู่ย่าตายายของมัน ปลอมมาหมด อាកารใดแสดงออกมาต้องขัดกับธรรมทั้งนั้น การแก้กิเลสจึงต้องแก้ของปลอม เมื่อแก้ของปลอมออกได้มากน้อยก็เริ่มเห็นของจริงขึ้นมาที่ใจมากน้อยตามลำดับ จนกระทั่งจริงเต็มส่วน

เมื่อจิตถึงธรรมของจริงเต็มส่วนเพราะกิเลสตัวปลุกเสกเก่งๆ สิ้นไปแล้ว สิ่งภายนอกก็จริง ดิน น้ำ ลม ไฟ พืชอากาศ ทุกสิ่งทุกอย่างไม่ว่าวัตถุไม่ว่านามธรรมเป็นของจริงตามธรรมชาติของตน เมื่อกิเลสไม่มีมาหลอกว่านั่นเป็นอย่างนั้น ว่าเป็นอย่างนี้เสียอย่างเดียว ใจที่รู้รอบขอบชิดแล้วใจก็จริงเต็มส่วน เมื่อต่างอันต่างจริงแล้วก็ไม่กระทบกระเทือนกัน ถึงจะร้อนจะหนาวจะหิวจะกระหายก็เป็นธรรมดาของธาตุของชั้นธ ใจจะรับทราบและรับผิดชอบกันอยู่เพียงเท่านั้น ที่จะให้ความหิวความ

กระหายความทุกข์ความลำบากทางกาย แทรกเข้าสู่ภายในให้ใจเกิดทุกข์เวทนาขึ้นมา นั้นไม่มี เป็นอันว่าเวทนาทั้งสามขาดสะบั้นไปจากใจ นับแต่ขณะกิเลสแตกกระจาย ออกจากใจ

เพราะฉะนั้น พระอรหันต์จึงไม่มีเวทนาภายในจิต นับแต่ขณะบรรลุอรหัตผล จนกระทั่งวันนิพพาน ตลอดอนันตกาล เพราะสุขเวทนา ทุกขเวทนา อุpekขาเวทนา เหล่านี้เป็นสมมุติทั้งหมด จิตวิมุตติกับสิ่งสมมุติจึงเข้ากันไม่ได้ ต่างอันต่างจริงไปตาม ธรรมชาติของตน คำที่ว่า นิพพานัน ปรมิ สุขุ นั้นเป็นสุขตามหลักธรรมชาติของความ บริสุทธิ์ต่างหาก ไม่ใช่สุขเวทนา เพราะฉะนั้นจึงไม่มีคำว่า อนิจจัง ทุกขัง อนตตา เข้า ไปแทรกจิตที่บริสุทธิ์แล้วได้เลยตลอดไป ฉะนั้น พระอรหันต์ท่านจึงจะมีอิสระทางใจ อย่างเต็มตัว ไม่กลัวไม่กลัวกับสิ่งต่างๆ ที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับสัมผัส เพียงรับทราบแล้วก็ ผ่านไปๆ ตามหลักธรรมชาติไม่บังคับเสกสรร

ทั้งนี้เหตุ คือ ความอดทนสำหรับพยายามเป็นสิ่งสำคัญ ทุกข์ พระพุทธเจ้าก็ทรงเป็น พยานมาแล้ว ทรงเดินไปท่ามกลางกองทุกข์ก่อนพวกเราให้เห็นประจักษ์อยู่แล้ว พระ องค์ทรงสลบสามหน... ฟังดูซิ ไปอ่านคัมภีร์ก็ครั้งๆ ก็ว่าทรงสลบสามหนอยู่นั้นแล จะ ไม่เจอคำว่าพระองค์ล้างมือคอยเปิบ การดำเนินและคำสั่งสอนของพระองค์ที่ ประทานไว้แก่พวกเรา เป็นธรรมสดๆ ร้อนๆ เหมือนว่าเดี๋ยวนี้ๆ จะไม่ขัดแย้งยังงี้ พระสาวกทั้งหลายก็ทุกข์ลำบากเช่นเดียวกัน เพราะไม่ใช่มีเพียงสกุลหนึ่งสกุลเดียว มี หลายสกุล มีหลายชาติชั้นวรรณะ ที่สละความสุขทางโลกออกมาเพื่ออรรถเพื่อธรรม ท่านไม่เห็นแก่ความยากลำบาก

แม้จะเคยอยู่ในสกุลที่ละเอียดอ่อนเช่นสกุลกษัตริย์มาแล้ว แต่เวลาเสด็จออกมาบวชในพระพุทธศาสนา ท่านปฏิบัติตนแบบลูกศิษย์มีครู ตามรอยพระบาทของ พระพุทธเจ้า ย่อมเป็นทุกข์ด้วยกัน ท่านยอมรับ ไม่ได้คำนึง ไม่ได้คิดถึงไม่วุ่นวายกับ สมบัติเงินทองที่มีมาน้อยในสกุล สกุลสูงสกุลต่ำสกุลใดเหมือนกัน ท่านยอมรับตาม หลักธรรม ท่านจึงเพียรจึงอดทนจึงต้องมีความทุกข์ความลำบากพอๆ กัน การแสวงหาธรรมวิเศษ ถ้าจะไปยุ่งเกี่ยวกับสิ่งภายนอกตามสมมุตินิยมซึ่งมีคุณค่าต่ำกว่าธรรม อยู่แล้ว จะหาความวิเศษเหนือสิ่งเหล่านั้นไปไม่ได้ ต้องเป็นผู้ปฏิบัติด้วยความไม่เกะ เกี้ยวข้องแวะกับสิ่งใดนอกจากธรรม ตั้งหน้าบึ่งบิ่นฝืนกระแสของโลกที่มีอยู่ภายในใจ ของตนตลอดเวลาและอิริยาบถไม่ลดละทอดอวย ใจจึงจะมีกำลังผ่านไป

การประพฤติปฏิบัติ เมื่อใจมีกำลังมีศรัทธาความเชื่อมั่นในมรรคในผลแล้ว ความเพียรก็มีมาตามๆ กัน ความอดความทนก็พอดพอดทนได้คนเรา มันขึ้นอยู่กับ ใจดวงเดี๋ยวนี้เป็นสำคัญ ถ้าใจทอดอวยอ่อนแอเสียอย่างเดียว อยู่ที่ไหนก็อยู่ไม่ได้ ทำ

อะไรก็ไม่สำเร็จเพราะทนไม่ได้ คอยแต่จะตาย อ่อนเปียกไปหมด กระทั่งกระดูกที่เป็นอวัยวะแข็งๆ ภายในร่างกาย ถ้ากำลังใจมี กำลังศรัทธามี มันพอดพอนทน ทำไมจะอดทนไม่ได้ โลกเขาทำการงานเช่นเดียวกับเราเขาก็ทุกข์เหมือนกัน เขายังทนได้ เราทำความพากเพียรเพื่อถอดถอนกิเลส ซึ่งเป็นเสี้ยนเป็นหนามเป็นหนอกเป็นหลาวที่หมักหมมอยู่ในใจให้หมดสิ้นไปซึ่งเป็นงานอันหนึ่ง ทำไมจะไม่ยอมรับทุกข์ประเภทที่จะให้ถึงธรรมอันวิเศษ เราต้องยอมรับถ้าเชื่อธรรม ไม่เชื่อกิเลส

นักปฏิบัติต้องมีความเข้มแข็งและมีความจริงจังต่อทุกสิ่งทุกอย่าง ด้วยความมีสติจดจ่อต่อเนื่องกัน มีเจตนาปรองปรองของตนไม่เลาะแหละ ความเลาะแหละไม่ใช่นิสัยของผู้จะครองธรรมสมบัติได้ จะกลายเป็นเรื่องกิเลสตัววิบัติไปหมด กิเลสมันจะพาให้เป็นสมบัติได้ยังไง คำว่าสมบัติก็แปลว่าถึงพร้อมหรือสมบูรณ์ในสิ่งพึงหวัง กิเลสมันเป็นที่พึงหวังเมื่อไร และจะเป็นสมบัติอันพึงใจได้ยังไง นอกจากมันเป็นข้าศึกและพาให้วิบัติไปโดยลำดับเท่านั้น

อย่าลืมคำว่าสติ ผมเห็นคุณค่าของสติมาก ปัญญา สติเป็นสำคัญ เพียรอยู่เสมอ ผู้มีสติอยู่กับตัวเชื่อว่าผู้มีความเพียร ยืน เดิน นั่ง นอน ขบฉัน ทำหน้าที่การงานต่างๆ อย่างน้อยให้มีสัมปชัญญะรู้สึกตัว ถ้าไม่มีสติจดจ่ออยู่กับคำภาวนาก็ไม่มีความรู้สึกตัวอยู่ในตัวเสมอ...ไม่ผิด เวลาจะนำเข้าสู่อารมณ์จริงๆ ย่อมง่าย เหมือนกับสัตว์ที่รักษาเลี้ยงดูมันอยู่ จะไล่ต้อนเข้าคอกเมื่อไรก็ได้ ไม่เหมือนที่ปล่อยให้ตามยถากรรมกว่าจะตระเวนหาพบตัวก็ถูกเขานำขึ้นเชียงแล้ว จิตที่ระมัดระวังรักษาอยู่โดยสม่ำเสมอ เวลาจะให้เข้าสู่ความสงบในองค์ภาวนาก็ได้ตามความต้องการ ไม่ต้องดิ้นเหมือนที่ปล่อยให้ไปเป็นไปตามยถากรรม

การระมัดระวังสติก็ต้องฝึก ฝึกกิเลสนั้นแหละ เพราะกิเลสเป็นผู้ทำลายสติ เป็นผู้ทำลายปัญญา เป็นผู้ทำลายธรรมะทุกชั้น กิเลสจะต้องกัดต้องขวางต้องทำลายเสมอ เพราะฉะนั้น การประกอบความเพียรทุกทำจึงเป็นการฝึกกิเลสการต่อสู้กิเลสไปในตัว ถ้าไม่ฝึกก็เท่ากับยอมตามกิเลส ยอมจำนนกิเลส ก็หาทางออกทางพ้นจากกิเลสไม่ได้ ต้องมัดกิเลสเข้าไปตามวิธีดังกล่าวนี้ จึงเรียกว่านักรบด้วยสติปัญญา สติปัญญาต้องให้แหลมคมยิ่งกว่ากิเลสจึงจะปราบกิเลสได้ ถ้ากิเลสยังแหลมคมกว่าก็ไม่มีความเอาชนะและหลุดพ้นจากอำนาจของมันไปได้ จึงต้องบำรุงสติปัญญาอยู่เสมอไม่ลดละ

นักบวชเรานับว่าสะดวกมากในการประกอบสมณกิจสมณธรรม เพื่อความสงบเย็นใจ เราทำได้สะดวกทุกเวลาเพราะไม่มีงานอื่นๆ มายุ่งกวนเหมือนทางโลก มีศรัทธาญาติโยมมากมายที่คอยสนับสนุนด้วยปัจจัยสี่ และคอยอนุโมทนากับท่านผู้ตั้ง

ใจประพฤติปฏิบัติ ไม่ตายไม่อด นอกจากเราจะอดเพื่อฆ่ากิเลส ที่จะอดตายเพราะไม่มีผู้มาทำบุญให้ทานนั้นเป็นไปไม่ได้ เพราะคนบุญยังมีอยู่มาก ในเมืองไทยเราเป็นเมืองพุทธด้วย คอยสนับสนุนและอนุโมทนาอยู่เสมอ อยากได้บุญได้กุศลด้วย เราผู้จะเสาะแสวงหาบุญเพื่อตนและเพื่อผู้อื่นในอันดับต่อไปนั้น ต้องตั้งหน้าตั้งตาประพฤติปฏิบัติอย่าลดละท้อถอย เพื่อให้เห็นสมบัติอันพึงใจเกิดขึ้นที่ใจ

ใจเป็นมหาสมบัติ ธรรมสมบัติอยู่ที่ใจ มหาสมบัติทั้งหมดอยู่ที่ใจ ลงใจกับธรรมได้กลมกลืนเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันแล้ว นั่นแหละคือมหาสมบัติ เวลานี้มีแต่กิเลสมันพันหัวใจ จึงต้องได้แก้ได้ถอนพืดเหวี่ยงกันอยู่ตลอดเวลา จะยากลำบากก็ทนเอา จึงจะสมนามศิษย์มีครูคือศาสดาองค์เอกเป็นครูสอน

อะไรจะฝึกฝนอบรมยาก ยิ่งกว่าฝึกฝนอบรมพระให้เป็นพระอย่างสมบูรณ์แบบให้เป็นคนอย่างสมบูรณ์แบบไม่มี และไม่มีอะไรฝึกอะไรยากยิ่งกว่าฝึกคนให้ตีสมภูมิของคน คำว่าคนก็ต้องหมายเอาตัวของเราเป็นอันดับแรก และการสอนก็ไม่มีอะไรสอนยากยิ่งกว่าสอนคน นี่ก็หมายถึงเราเป็นคนแรก เราสอนเรานั้นแหละคือสอนคน เราฝึกเรานั้นแหละคือฝึกคน จึงต้องยากทุกระยะๆ ไม่มีอะไรที่จะยากยิ่งกว่าการฝึกคน การทรมานคน การทำคนให้เป็นคนดีจนถึงขั้นวิเศษวิโส หมายเอาตัวของเราเป็นคนๆ หนึ่ง คนอื่นนั้นไม่มีปัญหายุ่งยากยิ่งกว่าเราฝึกเราให้เป็นคนอย่างเต็มภูมิ เมื่อคนนี้สมบูรณ์แล้วเรื่องประโยชน์ทางโลกนั้นแยกกันไม่ออก เพราะโลกกับธรรมอาศัยกันอยู่ ชาวบ้านกับชาววัดก็แยกกันไม่ออก ต้องอาศัยซึ่งกันและกัน มันหากเป็นไปเอง ดังพระพุทธเจ้า พระสาวก ตลอดครูอาจารย์ทั้งหลายเป็นตัวอย่างในการทำประโยชน์แก่โลก เพราะโลกกับธรรมเป็นสิ่งเกี่ยวโยงกันแต่ไหนแต่ไรมาแยกกันไม่ออก

พระพุทธเจ้าเมื่อตรัสรู้แล้วเรื่องประโยชน์ของโลกก็ตามมาเอง ในขณะที่ทรงบำเพ็ญไม่สนพระทัยกับผู้หนึ่งผู้ใดเลย มีแต่ตั้งหน้าประพฤติปฏิบัติกำจัดสิ่งที่มืดมนอนธการอยู่ในจิต ซึ่งไม่มีอะไรที่จะมืดยิ่งกว่ากิเลสครอบหัวใจ สิ่งที่มีอยู่มันก็ไม่เห็นก็ไม่รู้ เพราะกิเลสไม่ให้เห็นกิเลสไม่ให้อำนาจ กิเลสไม่ให้เชื่อ กิเลสไม่ให้ทำ นี่แหละมันจึงลำบาก กิเลสเป็นผู้ตัดผู้ค้ำผู้ขัดผู้ขวางอยู่ในหัวใจนี้แหละ จึงรู้ไม่เห็นไม่ได้ ในสิ่งที่มี ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้แล้วทุกแง่ทุกมุม บาบก็ไม่ทราบว่าเป็นยังไง บุญก็ไม่ทราบว่าเป็นยังไง นรกก็ไม่ทราบว่าเป็นยังไง สวรรค์ก็ไม่ทราบว่าเป็นยังไง พรหมโลกก็ไม่ทราบว่าเป็นยังไง นิพพานก็ไม่ทราบว่าเป็นยังไง ทั้งๆ ที่ใจนี้แหละจะเป็นผู้รู้ แต่มันรู้ไม่ได้ในขณะที่ถูกกิเลสปิดไว้อย่างมิดตัว

การประพฤติปฏิบัติด้วยความพากเพียร เป็นการเปิดการเพิกถอนสิ่งที่หุ้มห่อให้มีตมิตปิดตาภายในใจนี้ออกไปเป็นลำดับ ให้ได้เห็นสิ่งที่มีอยู่ทั้งหลายดังกล่าวแล้ว

ตามเป็นจริง ความสงบก็ให้เห็น สมาธิก็จะารู้ได้เห็นขึ้นที่ใจ เมื่อความวุ่นวายอันเป็น
ตัวกิเลสจางลงไปๆ ปัญญาความสอดส่องก็มีทางออกและก้าวเดินได้ เพราะกิเลสไม่
ก็ตขวางปิดกั้นไว้เต็มที่เหมือนแต่ก่อนที่ยังไม่ได้ปฏิบัติ ปัญญาที่พอจะก้าวเดินได้หรือ
ก้าวเดินได้ และก้าวเดินได้อย่างเต็มภูมิเมื่อจิตมีความสงบพอเป็นบาทเป็นฐานแล้ว
ฉะนั้น คำว่าสมาธิคือความสงบใจจึงเป็นธรรมจำเป็น ที่จะหนุนปัญญาให้ก้าวเดินได้
อย่างสะดวกคล่องตัว ทั้งขั้นเริ่มแรกและขั้นต่อไปของปัญญา ผู้ปฏิบัติจึงไม่ควรมอง
ข้ามสมาธิ อันเป็นธรรมสั่งสมกำลังเพื่อปัญญาทุกชั้นไป จนถึงความบริสุทธิ์หลุดพ้น
โดยชอบธรรม ดังท่านกล่าวไว้ในอนุศาสน์ตอนปลายว่า ปัญญาที่ได้รับการหนุนจาก
สมาธิแล้วย่อมหลุดพ้นจากกิเลสทั้งปวงโดยชอบดังนี้

เมื่อปัญญาได้เริ่มไหวตัวออกพิจารณาแล้ว ความรู้ความเห็นความเป็นต่างๆ
ที่ไม่เคยปรากฏขึ้นภายในใจ ย่อมปรากฏขึ้นเรื่อย ๆ อุบายวิธีการต่างๆ ปรากฏขึ้น
เรื่อย ๆ ความจริงที่เคยมีอยู่ที่ไหน ๆ มาตั้งเดิมแต่เราไม่รู้ไม่เห็น ก็กลับให้รู้ให้เห็นขึ้น
มาชัดขึ้นมาภายในใจ สุดท้ายใจก็เปิดตัวเองขึ้นมาอย่างเต็มที่เพราะไม่มีอะไรปิด
เนื่องจากกิเลสสลายตัวลงไปหมดแล้ว เหลือแต่ความรู้อันเป็นธรรมล้วน ๆ ทำไมจะ
มองไม่เห็นสิ่งทั้งหลายตามเป็นจริง

โลกวิทู รู้แจ้งโลกก็รู้แจ้งที่ใจนี้ก่อนซิ เมื่อรู้แจ้งที่ใจแล้วสิ่งต่างๆ ก็รู้แจ้งไปเอง
ปิดใจนี้ปิดไม่อยู่ มีแต่กิเลสเท่านั้นแหละปิดใจ พอกิเลสสิ้นซากลงไปแล้ว อะไรจะปิด
ใจไม่อยู่เลย จะรู้อย่างประจักษ์ เรารู้อย่างประจักษ์เพียงคนเดียวเท่านั้นสามารถพูดได้
อย่างเต็มปาก เพราะพูดด้วยความรู้จริงเห็นจริงในสิ่งที่มีอยู่เป็นอยู่กับตนและเกี่ยว
โยงกันทั่วไตรภพ ไม่ได้พูดด้วยความดันเดาเกาหมัด คำว่าโลกวิทู รู้แจ้งโลกอันเป็น
คุณสมบัติของสาวก ก็คือรู้แจ้งในธาตุขันธ์และจิตใจของตนนี้ก่อนอื่น จากนั้นก็
กระจายออกไปสู่โลกและธาตุขันธ์ภายนอกไม่มีประมาณ และประมวลมาเป็นความ
จริงอย่างเดียวกัน

เราทราบแล้วว่าพระพุทธเจ้าเพียงพระองค์เดียวเท่านั้น สามารถเป็นศาสดา
สอนโลกทั้งสามได้ สตุถา เทวมนุสสุสานิ ฟังซิ..ธรรมบทย่อท่านแสดงไว้ ไม่เพียงแต่
เป็นครูของมนุษย์เท่านั้น ยังเป็นครูของอินทร์พรหมเทวดาทั้งหลายอีกด้วย นั่นแหละ
ความรู้จริงสามารถพูดได้สอนได้ไม่มีอัดมีอัน นำออกมาพูดได้ทั้งนั้นเพราะออกมา
จากความรู้จริงเห็นจริง ไม่งกๆนั้นๆ ไม่ลุ่มไม่คล้ำ นี้เราพยายามสอนเราเพียงคน
เดียว ทั้งที่มีเครื่องมือหรือแนวทางคือโอวาทของพระพุทธเจ้า ตลอดอุบายต่างๆ ทรง
สอนไว้หมดแล้วก็ยังเป็นไปไม่ได้ แล้วจะหวังเอาผลเอาประโยชน์จากอะไร

ตายเกิดตายทุกข์ตายยากตายลำบากเวียนกันอยู่ไม่หยุดไม่ถอย มันได้ผลประโยชน์อะไร ได้ความวิเศษวิโสที่ตรงไหน ภาพใดภพนั้นก็ภพนี้มันต่างกันตรงไหน ก็คือภพแห่งความเกิดความตายความทุกข์ความทรมานเหมือนกัน ถ้าจะเอาความวิเศษวิโสจากการเกิดการตายนี้ได้จริง โลกวิเศษวิโสกันไปหมดแล้วในโลกธาตุนี้ไม่มีใครยิ่งหย่อนกว่ากัน ความหลุดพ้นจากสิ่งเหล่านี้เพราะทำลายเชื่อมั่นหมดแล้วเท่านั้น เป็นความประเสริฐเป็นผู้ประเสริฐ หมดกังวลกันเพราะกิเลสขาดสะบั้นลงไปแล้ว นตฺถิทานิ ปุณฺณโก บัดนี้ความเกิดความตายซ้ำๆ ซากๆ ดังที่เคยเป็นมาของเราไม่มีแล้ว หมดแล้ว

นี่แหละการปฏิบัติ ถ้าลงได้จริงจังกับธรรมปฏิบัติแล้ว ผลจะต้องปรากฏขึ้นไป ตั้งแต่ขั้นของความสงบเย็นใจ ปัญญาที่จะก้าวออกเรื่อย ๆ สิ่งที่ไม่เคยรู้จักจะรู้ขึ้นมา ภายในจิตใจ สิ่งที่ไม่เคยจะได้ก็จะได้เป็นลำดับ กิเลสประเภทต่างๆ ขาดหลุดลอยไป และขาดที่หัวใจอย่าเข้าใจว่าขาดที่ไหนนะ เมื่อรู้แจ้งชัดเจนแล้วกิเลสก็ขาดไปๆ เป็นลำดับลำดับ ไม่ใช่ขาดไปทีเดียวเรียบบูบไปเลยนะ นอกจาก ขิปปาภิญญา ที่บรรลुธรรมได้อย่างรวดเร็วเท่านั้น จำพวก เนยยะ ซึ่งต้องฝึกทรมานตนด้วยวิธีการต่างๆ กิเลสต้องขาดไปโดยลำดับลำดับตั้งแต่ขั้นหยาบ ชั้นกลาง ชั้นละเอียด ค่อยขาดไปๆ บทสุดท้ายที่อวิชชาขาดจากใจนั้นจึงเป็นขาดสะบั้น จุดนั้นขาดสะบั้นเหมือนกันหมด พอถึงจุดนั้นแล้วก็เหมือนกับถอนรากแก้วพรวดขึ้นมาพรวดเดียวเท่านั้นก็หมด

นั่นแหละการถอนรากแก้วของอวิชชาพรวดขึ้นจากใจหนึ่งเดียวเท่านั้น ไม่ต้องได้ออนอีกแล้วที่นี้ นี่เป็น อรูปธรรมชั้นสุดยอด อรูปธรรมชั้นโสดาฯ นั่นเป็นชั้นหนึ่ง ชั้นสกิทาคาฯ เป็นชั้นหนึ่ง ชั้นพระอนาคาฯ เป็นชั้นหนึ่ง ชั้นอรหัตตอรหันต์เป็นชั้นหนึ่ง คำว่าโสดาฯ เป็นอรูปธรรมหมายความว่า ไม่เสื่อมจากชั้นโสดาฯ นี้ลงไปอีกแล้ว แต่ยังมีความเจริญความเสื่อมในชั้นที่ตนกำลังก้าวกำลังปีนขึ้นไปอยู่ยังไม่ได้ที่ยึดที่เกาะอย่างเต็มที่ ปีนขึ้นตกลงๆ อันนั้นยังมีการกำเริบ ส่วนชั้นภูมิที่ได้แล้วนั้น เป็นอรูปธรรมไม่กำเริบ คือหมายความว่าไม่เป็นอื่น พอก้าวขึ้นอีกพักหนึ่งเป็นที่แน่ใจแล้ว นั่นเป็นอรูปปะและก้าวต่อไป เช่น พระสกิทาคาฯ จะก้าวสู่ชั้นพระอนาคาฯ ก็ต้องก้าวแล้วตกลงๆ เรียกว่า เจริญแล้วเสื่อมๆ เพราะยังไม่ชำนาญ จนกระทั่งชำนาญถึงขั้นที่ว่าเกาะติดบั้นแล้วก็ เป็นอรูปปะในขั้นนั้นๆ พอถึงชั้นอรหัตตภูมิเต็มตัวแล้วหมดละที่นี้ ไม่มีก้าวไปไหนอีก จึงไม่มีคำว่าตกลง ไม่มีคำว่าเจริญแล้วเสื่อมเพราะเจริญเต็มที่ถ้าว่าเจริญ เจริญเต็มที่แล้ว ถึงหลักธรรมชาติเป็นอรูปปะชั้นสุดยอดแล้ว

ที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ไม่ใช่อันใดสิ่งใดจะเป็นผู้สัมผัส จะเป็นผู้รับรู้จะเป็นเจ้าของสมบัติดังกล่าว นอกจากใจดวงเดียวนี้ ธรรมทั้งมวลมีใจดวงเดียวนี้เท่านั้นจะเป็น

ผู้รับสัมผัสสัมพันธ์ จะเป็นผู้รับและบรรจุไว้ในตนเป็นมหาสมบัติ ขอให้ทุกท่านพยายามให้เห็นของวิเศษภายในใจของตน จะหายกังวลในสิ่งทั้งหลายโดยไม่ต้องสงสัย ขอแต่การปฏิบัติเอาจริงเอาจังตามแนวสวากขาตธรรมเถิด ผู้นี้แหละจะเป็นเจ้าของมหาสมบัติคือมรรคผลนิพพาน โดยไม่มีกาลสถานที่หรือสิ่งหนึ่งสิ่งใดผู้หนึ่งผู้ใดมาบีบอำนาจกีดขวางได้เลย มีทุกข์กับสมุทัยเท่านั้นทำการกีดขวาง และมีโรธกับมรรคเท่านั้นเป็นธรรมบุกเบิกเพิกถอนให้เตียนโล่งภายในใจของผู้ปฏิบัติ

ฉะนั้น จงเป็นที่แน่ใจในสังขธรรมทั้งฝ่ายละและฝ่ายบำเพ็ญ และปฏิบัติให้เต็มตามหน้าที่ทั้งสองฝ่าย คำว่ามรรคผลนิพพานจะเป็นหนองอ้อขึ้นที่ใจดวงเป็นภาชนะอันเหมาะสมแห่งธรรมทุกชั้นไม่สงสัย จะปรากฏหนองอ้อว่า อ้อ ธรรม...อยู่ที่นี้เอง หรืออยู่ที่ใจนี้เองหรือ ในวันเวลาหนึ่งแน่นอนไม่สงสัย

จึงขอยุติ